

פרשת ואתחנן

פטור נשים במצות עשה שהזמן גרמא

"ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך" (דברים ו, ז - ח)

מקור ההלכה

שנינו במשנה בקידושין (כט, א) וכל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבים.

ובגמ' (שם לד, א) ומצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות מנלן, גמר מתפילין מה תפילין נשים פטורות אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ותפילין גמר לה מתלמוד תורה מה תלמוד תורה נשים פטורות אף תפילין נשים פטורות. ופרש"י וז"ל דאיתקוש להדדי ושננתם לבניך (דברים ו) וכתוב בתריה וקשרתם לאות, תלמוד תורה נשים פטורות דכתיב לבניך ולא לבנותיך, אף תפילין נשים פטורות, עכ"ל.

טעם הפטור

ובראשונים מצינו מספר טעמים להלכה זו, בכלבו (עג) הביא בשם בעל מלמד התלמידים ז"ל (לך לך) וז"ל לפי שהנקבה היא לעזר הזכר, "ואל אישה תשוקתה והוא ימשול בה" להנהיגה ולהדריכה בדרכיו ולעשות כל מעשיה על פיו, והיותה על הדרך הזה הוא סבה נמי דהיא פטורה מכל מצות עשה שהזמן גרמא, כי אלו היתה טרודה לעשות המצוה בזמנה, היה הבעל בלא עזר בזמנים ההם והיתה הקטטה נופלת בהם, ותסור הממשלה המכוונת לתועלתו ולתועלתה, עכ"ל.

וכע"ז כתב באבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) וז"ל והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא, לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו, ואם היתה מחוייבת במצות עשה שהזמן גרמא, אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה, לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזו מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים, כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (שבת קטז, א), עכ"ל.

בתולות ואלמנות

ובפרדס יוסף (בראשית ב, ב) הביא תמיהת האחרונים דלהך טעמא מדוע נשים פטורות בשבתות ממצות עשה שהזמן גרמא, הלא בזמן זה אין שיעבוד בעליהן עליהן.

וכתב לבאר דלא פליג רחמנא בהא, דאטו בתולות ואלמנות יהיו חייבות במצות עשה שהזמן גרמא, ומה"ט פטרתן התורה בכל גוונא.

אכן בתורה תמימה (שמות יג, אות מב) כתב דתמוה לומר בזה לא פלוג, דהא כהאי גוונא אמרו בקדושין (ל, ב) לענין כבוד אב דנשים פטורות מפני שרשות בעליהן עליהן, ומבואר שם דאם נתאלמנה או נתגרשה חייבת בכבוד אביה, וא"כ אף בנידון דידן כן, ולא שמענו חידוש שכזה מעולם.

אשה באיסור סחורה בפירות שביעית

והנה כתב החת"ס (בשו"ת או"ח קנ) דלא מצא מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות אלא בעשה, אך בלאו הבא מכלל עשה דלא דמי לתפילין מצה והקהל חייבות, כמו איסור סחורה בפירות שביעית, ואכילה קודם הביעור, דנאסר בלאו הבא מכלל עשה, בהא אמרינן דאע"פ דהזמן גרמא נשים פטורות כאנשים.

וכתב בפרדס יוסף (שם) כי דבריו מבוארים היטב לדברי האבודרהם הנ"ל דהא דפטרן התורה ממצוות אלו היינו משום דהם תלויות בבעליהן, דאמנם לאו הבא מכלל עשה הוי עשה, מ"מ היות וקיום המצוה הוא בשב ואל עשה, אין בכך סתירה לעבודת בעליהן ושפיר הן חייבות.

וכתב דכדבריו מצא להדיא בשו"ת מהרש"ם (א, יד) [מדברי בן המחבר בהגהה] שכתב לפשוט ספק החת"ס עפ"י דברי האבודרהם. והוסיף דנ"מ בזה בחליצה, דאמנם חליצה הוי מצות עשה שהזמן גרמא, מ"מ הלא אי אפשר שאשה תהיה מחוייבת לקיים מצוה זו רק כשאינה נשואה לבעל, וא"כ שפיר מחוייבת בזה, היות ולא פטרתה תורה אלא במה שסותר שיעבודה לבעלה.

אכן כבר תמה עליו בפרס יוסף דנעלם ממנו דברי התוס' (קידושין לד, א) שכתבו להדיא דאשה אינה חייבת בעשה דיו"ט משום דהוי זמן גרמא, אע"פ דהוי בשוא"ת. הרי לך דלא אזלינן בתר הטעם.

והעירוני די"ל דלא כתב החת"ס דבריו אלא בלאו הבא מכלל עשה, דהגם דדינו כעשה, י"ל דלענין זה דיינינן ליה כל"ת, משום דאזלינן בתר טעמא שתהא פנויה לצרכי בעלה, אך בעשה גמור יודה דלא אזלינן בתר הטעם.

אשה במצות שביתת בהמתו ותוספת יוה"כ

וכע"ז דנו האחרונים אם אשה חייבת בעשה דשביתת בהמתו. דיש שכתבו דלדברי האבודרהם הן חייבות, שהרי אין בכך סתירה לחובתן לבעליהן. וה"ה בכל מצוה שקיומה בשוא"ת, כגון תוספת יום הכיפורים.

והנה בפני יהושע (ביצה ל, א) כתב לדון מדוע נשים חייבות בתוספת יוה"כ, הלא זוהי מצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, ונהי דבעיקר עינוי דיוה"כ ודאי הושוו נשים לאנשים לכל עונשין שבתורה, אך לגבי תוספת יוה"כ דליכא עונש מנ"ל דאסורות.

וכתב לבאר דאמנם בלשון עשה כתיב, מ"מ כיון דהוי שב ואל תעשה, דלא תאכל ולא תשתה לא הוי בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, והיינו דדווקא בעשה גמור דקום עשה נשים פטורות. וכבר תמה עליו בצל"ח מדברי התוס' הנ"ל, דכתבו דאף במצוה שהיא בשוא"ת נשים פטורות.

ועוד תמה עליו מגמ' ערוכה (סוכה כח, ב) דמהא דכתיב האזרח מרבינן דנשים חייבות בתוספת עינוי, אך מטעם דהוי שוא"ת לא היה טעם לחייבן.

וכע"ז תמה הגרע"א (בשו"ת החדשות פ) על הא דהקשה בפרמ"ג (משבצות זהב תרח, א) דלפטרו נשים מתוספת יוה"כ דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ונדחק בזה, ולא הזכיר סוגיא זו.

אולם אודות מצות שביתת בהמתן כתב הגרע"א כי נשים חייבות בזה מטעמא אחרינא, דהנה כתב הר"ן (שבת מז, ב בדפי הרי"ף) דנשים חייבות בשלש סעודות, משום שבכל מצוות של שבת איש ואשה שוים, כדילפינן מזכור ושמור לחייב נשים בקידוש, ודרשינן את שישנו בשמור ישנו בזכור, וכל חיובי דשבת בכלל.

וכבר הוכיחו האחרונים מהא דשנינו במשנה (שבת ה, ד) דפרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ומבואר בגמ' דלא היתה זו פרתו אלא של שכנתו, ונקראת על שמו משום שלא מיחה בה. הרי לך להדיא דאף אשה מצווה על שביתת בהמתה.

ובפרמ"ג (משב"ז שה) כתב דכבר נחלקו הראשונים והאחרונים האם שביתת בהמתו נאסרת בלאו דלא תעשה כל מלאכה, או רק בעשה דלמען ינוח וכו'. ולענין חיוב נשים בזה כתב דלמאן דאמר לאו פשיטא דחייבות, ואף למאן דאמר עשה, לכל מילי דשבת שוין אנשים ונשים וכדברי הר"ן (הנ"ל).

אשה במצות מילה

הנה בתוס' (קידושין כט, א) הקשו דלמ"ל קרא למעוטי נשים ממצות מילה, דכתיב (בראשית כא) כאשר צוה אותו אלהים, ודרשינן אותו ולא אותה, תיפ"ל דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, שהרי מצוה זו אינה נוהגת אלא מיום השמיני ואילך.

וכתבו בתוס' דכיון דמיום השמיני ואילך אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא. אך הקשו דאכתי מצות עשה שהזמן גרמא היא דהא אין מלין אלא ביום וכדאיתא בפרק הערל (יבמות עב, א). וכתבו דאיתא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נהגא בין ביום ובין בלילה.

ובתוס' רי"ד יישב וז"ל תשובה היכי אמרינן דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, הני מילי מצוה דתליא בגופה והיא אינה מצווה אלא לזמן ידוע ולא בכל זמן, אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה, אף על גב דמילת הבן יש לה זמן, נהי דקבוע הזמן לבן הנימול, אבל האב שצוהו הבורא להתעסק במילת בנו, העסק ההוא אין לו זמן שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו. והלכך אי לא אותו הוה מחייבינן גם האשה, ואין זמן הקבוע לכן פטורה, דהוה אמינא היא תתעסק בין ביום בין בלילה עד שתמול את בנה בזמנו, אבל הציצית היא מצוה שתלויה על גופו של אדם, ואי הוה מחייבינן האשה היתה מצוה תלויה בזמן, הלכך פטורה, עכ"ל.

ובריטב"א כתב דהתם הוי מצוה דנפשה, אך הכא במצוה דבנה הוה אמינא דמחייבא, דלא גרעה מבית דין דמחייבי למימהליה, להכי איצטריך קרא למיפטרה דכתיב אותו ולא אותה, עכ"ד.

והבין המנ"ח (לב) שעיקר הדגש בהריטב"א הוא שרק במצוה שתלוי בגופה יש פטור של מצות עשה שהזמן גרמא, אבל מצוה שאינו בגופה ממש ליכא פטור, ולכן כתב דלדברי הריטב"א נמצא דנשים חייבות בשביתת בהמתן, דהא לא הוי מצוה שבגופה, אלא שבבהמתה. (ועד"ז ביאר במצוה שפו גבי מצות ציצית למ"ד דציצית חובת מנא, ואכמ"ל).

והנה ידועה החקירה בגדר מצוות הבן על האב כמצות מילה וכדומה, האם עיקר החיוב מוטל על האב לחודיה, והבן אינו אלא החפצא דמצוה אשר על ידו האב יכול לקיים את מצותו, וכדוגמת יד שמאל לענין תפילין, או שמא גוף המצוה ביסודו מוטל על הבן, אלא דהיות וכעת נשלל מהבן האפשרות לקיים את המצוה, ציורה התורה כי יקיים האב את המצוה בעבורו.

ולאור זאת ביאר מו"ר הגרא"ז הלוי עפשטיין זצ"ל דהריטב"א ס"ל כהך צד דגוף המצוה ביסודה רמיא על הבן, ולכן אמנם האשה פטורה בכל מצות עשה שהזמן גרמא, מ"מ מצות מילה דהויא מצות הבן ביסודה, ליתא גבה להך פטורא דמצות עשה שהזמן גרמא.

ולפי"ז אין לדמות מצות מילה למצות שביתת בהמתן, דשאני מילה דיש לחייב נשים משום דביסודה הוי מצוה המוטלת על הבן, משא"כ בשביתת בהמתו.

אולם יש לקיים דבריו, דהנה באור זרוע (ב – מילה, צו) יישב ע"ד הריטב"א, אך לא תלה זאת בסברא הנוגעת למילה דייקא, וז"ל דלא אמרינן דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות אלא במצוות התלויות בגוף האדם, דמהיכי ילפינן מתפילין והיא מצוה התלויה בגוף האדם הוא, אבל מצוה שאדם מצווה בה על אחרים כגון מילה ההיא ודאי אף על גב דזמ"ג היא דמחייבא, לכך אצטריך אותו ולא אותה דאפ"ה פטרו זה, עכ"ל.

הרי להדיא דהא דאין נשים פטורות אלא ממצוה שבגופה היינו משום דמקשינן לתפילין, ולא משום דהוי גדר מסוים במצות מילה, וא"כ יתכן דה"ה בשביתת בהמתו וכמש"כ המנ"ח.

אכן יש להעיר על דברי מו"ר זצ"ל דמדקדוק לשון הריטב"א נראה דהא דסלקא דעתין לחייב אשה במילת בנה, היינו משום דלא גריעא מב"ד, ולא דהוי גדר בחיוב האב במצות מילה, והיינו משום דמחוייבת היא בקיום מצות הבן.

ונמצא בדברי הריטב"א מבואר דלא כמש"כ המקנה (קידושין שם) דאכן אשה מחויבת למול את בנה מדין ב"ד, דלדברי הריטב"א קרא דאותו ולא אותה אתא לאפוקי דאינה חייבת מדין ב"ד.

מצוה שאינה נוהגת בשבת

והנה במה שביארו תוס' דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, כבר תמהו המפרשים דמה הועילו בזה, הלא אכתי הוי מצות עשה שהזמן גרמא לפי שאינה נוהגת בשבת, דלכ"ע מילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת.

וכתב המהרי"ט דקושיא מעיקרא ליתא, דאטו נימא דשילוח הקן הוי מצות עשה שהזמן גרמא משום דאינה נוהגת בשבת. ובהכרח דהיות ומצד גוף המצוה אין מניעה לקיימה בשבת, לא חשיבא זמן גרמא, דזוהי מניעה חיצונית גרידא שלא לקיימה בשבת, אבל המצוה מצד עצמה שייך שפיר אף בשבת ואינה תלויה בזמן. וכ"כ בטורי אבן (חגיגה טז, ב), ובשו"ת רע"א (חדשות, יז) ועוד.

ובשדי חמד (מערכת מ, קלו) הביא בשם שו"ת שם אריה (יו"ד יד) דלא כמש"כ האחרונים הנ"ל, דכתב לבאר שיטת בעל הלכות א"י (הובא בהגהות אשרי ריש חולין) דאין לנשים לשחוט. וכבר תמהו עליו דמנ"ל הא. וכתב דהיות וזוהי מצוה שאינה ניתנת לקיום בשבתות, חשיבא מצות עשה שהזמן גרמא מה"ט, ושפיר נשים פטורות.

מצוה שאפשר לקיימה ע"י שליח

והנה דנו האחרונים האם אשה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא שאפשר לקיימה ע"י שליח.

וכתבו האחרונים דלדברי האבודרהם נמצא דנשים חייבות במצוה זו, שהרי כיון דבידן לקיים המצוה ע"י שליח, אין במצוה זו כלל סתירה לשיעבודן לבעליהן.

ואם כנים הדברים מיושבת בפשיטות קושיית התוס' הנ"ל דלמ"ל קרא לפטור אשה ממצות מילה, תיפ"ל דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. דאי נימא דניתן לקיים מצות מילה ע"י שליח (ודלא כהש"ך חו"מ שפב) אתי שפיר דבלי קרא היינו מחייבים אשה במצוה זו, ולא אכפת לן דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, דהא אפשר לקיימה ע"י שליח.

ושו"מ שכ"כ בפני יהושע (קידושין שם). וביאר הטעם, דאינה פטורה אלא ממצוות דדמיין לשופר סוכה ותפילין דהויין מצוות שבגופו, וא"א לקיימם ע"י שליח, לעומת זאת מצוות האב על הבן דניתן לקיימן ע"י שליח הרי הן חייבות.

אולם כבר תמה עליו המקנה, דהא מצות מעקה הגם דאפשר לקיימה ע"י שליח, עם זאת מבואר בקידושין (לד, א) דנשים חייבות בה כיון דהו"ל מ"ע שאין הזמ"ג, ומשמע דלולא הא היו פטורות, ואמאי הא אפשר לקיימה ע"י שליח.

ובציץ אליעזר (כ, ד) כתב ליישב זאת עפ"י מש"כ במחנה אפרים (שלוחין יא) דהיכא דאדם אחר תיקן המעקה אין נחשבים הבעלים לעושי המצוה, אלא המתקן חשיב עושה המצוה והוא המברך. וא"כ אפשר דמעקה לא חשיב אפשר לעשותו על ידי שליח, דאם נעשה ע"י שליח אמנם נפטר בעה"ב מהמצוה הואיל ועכ"פ יש מעקה על גגו, אך לא חשיב מצוה דידיה אלא מצוה דשליח.

האם ביד הנשים להחמיר על עצמן

והנה בהא דהעלו האחרונים הנ"ל נ"מ לדברי האבודרהם, כבר תמה בתורה תמימה, דהנה דעת רוב הראשונים (מלבד התור"ד המובא להלן) דנשים החפצות להחמיר על עצמן לקיים מצות עשה שהזמן גרמא, אינן עוברות בכל תוסף. ומעתה יש לתמוה דהלא לדברי האבודרהם הא דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא משום דאין זמנן ברשותן, וא"כ כיצד בידן להחמיר על עצמן, הלא אין הדבר תלוי בהם כלל שהרי הם

ברשות בעליהן. עוד הקשו דמדוע הפוסקים לא כתבו דכאשר בעליהן נותנים להן רשות לקיים מצות עשה שהזמן גרמא, הרי הם חייבות.

[ואכן בשו"ת דברי יציב (או"ח ה) כתב דלדברי האבודרהם והכל בו אתי שפיר היטב מש"כ בדברי חיים דאסור לנשים לקיים מצות עשה שהזמן גרמא, דהא חומרא דאתי לידי קולא היא שתתברר הקטטה בינו לבינה].

וכתב בתורה תמימה דבהכרח סברת הראשונים הנ"ל לא באה לקבוע הלכות חדשות, אלא כוונתם לבאר פשט בגזירת הכתוב, אך אין עיקר ההלכה מבוססת על הטעמים הללו. וכ"כ בשדי חמד (מערכת הכללים מ, קלז).

נשים במצות ציצית תפילין וסוכה

כתב הרמ"א (או"ח יז, ב) כי אין ראוי לנשים ללבוש ציצית משום דמחזי כיוהרא, הואיל ואינה חובת גברא.

וביאר במשנ"ב (ה) דקשיא ליה דמ"ש ציצית מלולב דנשים מברכות, הלא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן כתב דשאני הכא דלא הוי חובת גברא, דהלא אף האישי אינו מחויב מדאורייתא לקנות טלית בת ד' כנפות, אלא דאם מתעטף בבגד שיש בו ד' כנפות הרי הוא חייב להטיל בו ציצית, לעומת זאת במצות לולב הגברא מחויב במצוה זו.

ובלבוש (או"ח יז, ב) כתב דהואיל וקי"ל דחובת גברא היא, אם כן לא חייבה תורה בציצית אלא שמלת גבר, דבשלמא אי קי"ל דחובת טלית היא, אפשר דכל טלית שיש בה ד' כנפות חייבת בציצית, ואף שמלת האשה בכלל, אלא דבהיות ולא חייבה תורה אלא שמלת איש, כיצד תתחייב האשה בדבר שיש בו נדנוד עבירה כאשר תלבש שמלת גבר.

ובשדי חמד (מערכת מ, קלו) הביא בשם השואל ומשיב (תנינא ב, ח) שכתב דלדברי הרמ"א אין לנשים לשבת בסוכה מלבד הלילה הראשון, משום דאף הגברים אינם חייבים לאכול בסוכה אלא אם כן בדעתם לאכול טפי מכביצה פת, א"כ דמי לציצית.

עוד יש לפרש טעם איסור לבישת ציצית בנשים, דהנה עה"פ לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב, ה) פי' בתרגום יונתן וז"ל לא יהיה גוליתין דציצית ותפילין דהיננו תקוני גבר על איתתא, עכ"ל. הרי לן דלדברי התרגום הן עוברות בלאו דאורייתא אם יחמירו על עצמן ללבוש ציצית היות והוי כלי גבר.

והנה גבי תפילין כתב בשו"ע (או"ח לח, ג) דנשים ועבדים פטורים מן התפילין, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. וכתב הרמ"א דנשים החפצות להחמיר על עצמן, מוחין בידם.

וביאר במשנ"ב (שם, יג) דהיינו מפני דתפילין זקוקים לגוף נקי, ונשים אינן זריזות להיזהר בזה. ולדברי התרגום אף עוברות בלאו דלא יהיה כלי גבר וגו'.

ויש להעיר, דלדברי התרגום יקשה טובא דברי הירושלמי (עירובין פ"י ה"א) דמיכל בת שאול היתה לובשת תפילין, ואשת יונה היתה עולה לרגל, ולא מיחו בידם חכמים.

אשה במצוות מעקה אבידה ושילוח הקן

והנה איתא במשנה בקידושין (כט, א) דהאשה חייבת במצות עשה שאין הזמן גרמא. ואמרו בגמ' (לד, א) כגון מעקה, אבידה, ושילוח הקן.

והקשו בתוס' דמאי נ"מ לחייבן במצוות אלו משום דהוי מצות עשה שאין הזמן גרמא, הלא בכל הני איכא לאו, דבמעקה כתיב (דברים כב) לא תשים דמים בביתך, ובאבידה נמי כתיב (דברים כב) לא תוכל להתעלם,

ובשילוח הקן כתיב (שם) לא תקח האם על הבנים. וא"כ אף אילו מצוות אלו הוו מצוות שהזמן גרמא, מ"מ נשים היו חייבות בהן, דהא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.

וכתבו תוס' בשם י"מ דנ"מ במקרה דמנגד איכא עשה, דבהא אם לא היו חייבות בעשה היינו אומרים דעשה דוחה ל"ת. אך כאשר הן חייבות בעשה דאין הזמן גרמא, אין כח בעשה אחר לדחותו, דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה.

אלא שהקשה הר"ר יוסף מארץ ישראל, דא"כ בהא דאמרינן (שבת כה, א) דאין מדליקין בשמן שריפה (תרומה שנטמאה דמצוה לשורפה) ביו"ט כיון דיו"ט הוי עשה ולא תעשה, ואילו שריפת קדשים אינה אלא עשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. נימא דאשה שאינה מצווה בעשה דיו"ט דהוי זמן גרמא, וכי תוכל להדליק בשמן שריפה ביו"ט. אלא מאי אית לך למימר דעשה שיש עמו לאו אף הלאו אלים ולא דחי ליה עשה, הכא נמי הלאו אלים, א"כ שוב אין נ"מ בזה דחייבת אף בעשה.

גדר אין עשה דוחה ל"ת ועשה

ומבואר בדברי התוס' דהא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, היינו משום דעשה שיש עמו ל"ת אלים טפי, ולכן אף בגוונא דליתא לעשה מ"מ אין בכח העשה לדחותו.

אולם בתוס' בחולין (קמא, א) מבואר לא כך, ולדעתם לעולם העשה דוחה הלאו, והעשה במקומו קאי, ואין עשה דוחה עשה. דבתוס' שם כתבו דאמנם אין עשה דוחה ל"ת ועשה, מ"מ אם עבר בלאו אינו לוקה, דהא דלא דחי היינו משום העשה, אך הלאו כמאן דליתא דמי כיון דהעשה דחי ליה. ואילו לדברי התוס' בקידושין דלאו שיש בו עשה אלים, אם כן בדיעבד אם עבר לקי, דהא אף הלאו אינו נדחה.

לאו הבא לחזק עשה

והנה בעיקר קושיית התוס' כתב הרמב"ן ליישב, דלפעמים מטרת הלאו לחזק לעשה, כגון הכא דכתב רחמנא ועשית מעקה תחילה והדר לא תשים דמים בביתך, דכוונת התורה לומר דלא יתעכב מלקיים מצוה זו, ואילו היו נשים פטורות מעשה היו פטורות אף מן הלאו, דאין הלאו אלא קיום העשה, ולכן צ"ל דנשים חייבות במצות עשה שאין הזמן גרמא.

אך בשאר מצוות עשה שיש בהם לאו ועשה, נשים חייבות בתרווייהו, וכדאמרינן בשבת (כד, ב) וביצה (ח, ב) שבתון עשה הוא ולא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה, ואיש ואשה שווין בדבר.

ובזה מיושבת קושיית הר"י מארץ ישראל על הי"מ, דהא י"ל דס"ל כמש"כ הרמב"ן דאשה מצווה בעשה דשבתון הגם דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, משום דמצווין הן בלאו, ולכן עשה דשריפת קדשים אינו דוחה לאו ועשה דיו"ט אף בנשים.

ובשאג"א (פב) כתב דלמסקנת התוס' כשם שבכח העשה להאליים ללאו, ולכן אינו נדחה מקמיה עשה, ה"נ בכח הלאו להאליים לעשה. ולכן היות ונשים מצוות בלאו דיו"ט, ה"נ מצוות בעשה דשבתון וכמבואר ברמב"ן. ודבריו צ"ע שבתוס' הא דעשה מאליים הלאו, היינו אע"פ שאינה מצווה על העשה יש אלימות להלאו שהיא כן מצווה, א"כ איך נוכיח משם שאם היא מצווה על הלאו דיו"ט שהיא גם מצווה על העשה, משם אין להוכיח אלא שהעשה שהיא אינה מצווה בה יאליים את הלאו שהיא כן מצווה, ולא שבגלל זה היא תתחייב גם בעשה.

ברכה לנשים במצות עשה שהזמן גרמא

הנה כידוע נחלקו הראשונים האם אשה יכולה לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, שלדעת הרמב"ם (ציצית ג, ט) נשים ועבדים שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה, משום שאינן יכולות לומר וצונו.

ולעומתו ר"ת הוכיח דנשים יכולות לברך, מהא דאיתא בקידושין (לא, א) אמר רב יוסף (שהיה סגי נהר) מריש הוי אמינא מאן דהוה אמר לי הלכה כר"י, דאמר סומא פטור מן המצוות, עבידנא יומא טבא לרבנן, דהא לא מיפקידנא והא עבידנא וכו'. ואי איתא דנשים אינן יכולות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא משום שאינן מחויבות, א"כ נמצא דלר"י דסומא פטור מן המצוות, אינו יכול לברך, וא"כ לשמחה מה זו עושה, דאמנם מקבל שכר טפי לסלקא דעתיה, מ"מ יחסרו לו הברכות כולן, וע"כ דאף הפטורים מן הדבר יכולים לברך.

והא דמברכות וצונו הגם שאינן מצוות על כך, כתבו הרמב"ן והר"ן דהיות ואחרים מצווים על כך והן מקבלות שכר על כך, שפיר יכולות לומר וצונו. והיינו דאם לא היו מקבלות על כך שכר, אינן שייכות כלל במצות עשה שהזמן גרמא. ומצד אמירת וצונו אף שאינן מצוות, ע"ז התי' הוא שכוונת וצונו היינו שכלל ישראל נצטוו.

עוד אפשר לבאר, דהנה כתב הראב"ד (ריש תורת כהנים) דלמ"ד נשים סומכות רשות אף סמיכה גדולה מותרת בנשים, **שכך נתנה בתורה, לאנשים חובה ולנשים רשות**, ונשים דומיא דאנשים לכל מצות עשה שהזמן גרמא, אעפ"י שיש איסור תורה בדבר כגון ציצית דתכלת לנשים, עכ"ד. ולדבריו אתי שפיר בפשיטות הא דיכולות לומר וציונו, דהא נצטוו בתורת רשות, ודו"ק.

ואילו לדעת התור"ד (בספר המכריע, עח) נשים המברכות על מצות עשה שהזמן גרמא עוברות בבל תוסיף, דאמנם הלכתא כר' יוסי דנשים סומכות רשות, וא"כ מה שנהגו עכשיו הנשים ליטול את הלולב אין איסור בדבר, מ"מ אם יברכו עליו ברכתן לבטלה, וקא עברי בבל תוסיף, שהרי הן מברכות וצונו, דעד כאן לא שרי רבי יוסי אלא משום רשות ולא משום חובה. ולא דמי לסומא דיכול לברך כדמוכח מרב יוסף, דשאני סומא דאף אינו מוזהר בבל תוסיף.

בפסקי הרי"א (ר"ה פ"ד) אחר שהביא דברי זקנו הרי"ד דנשים המברכות על מצות עשה שהזמן גרמא עוברות בבל תוסיף, כתב דכבר ביאר בקונטרס הראיות דאין הנשים עוברות בבל תוסיף במצוה שלא נצטוו עליה, כשם שאין האיש עובר בבל תוסיף אם יניח תפילין במקום שאין ראוי להניחן. וכשם שאין ישראל עובר בבל תוסיף אם יברך ברכת כהנים, הגם שלא נצטוו עליה אלא הכהנים, עכ"ד. וביאור הדברים, דבאשה ליכא מעשה מצוה כלל, ולכן לא שייך גבה בל תוסיף.

וכתב הגרא"ו דלדבריו נשים המקיימות מצות עשה שהזמן גרמא יש לדמותן לדברי הירושלמי דהפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, כיון דאין כאן מעשה מצוה כלל, וכדוגמת האוכל בסוכתו בעת ירידת הגשמים.

ולאור זאת נמצא דנשים אסורות לתקוע ביו"ט של ראש השנה אף בלא ברכה, והאיל ואינן מצוות בדבר, ולדידהו יו"ט של ראש השנה כשאר ימים טובים דכל אדם אסור לתקוע בשבתות ובימים טובים, והלא אף טלטול השופר אסור חכמים בשבת.

כמו כן, לדבריו אסור לנשים להניח תפילין אף בלא ברכה, כיון דנראה כדרך החיצונים העוברים על דברי חכמים, ואינם דורשים המקראות כמותם.

והנה דעת השו"ע (או"ח יז, ב ובב"י תקפט, ו) דאין לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, ואילו דעת הרמ"א הרשות בידן לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא.

ואכן רבים מפוסקי ספרד נמשכו אחר פסק השו"ע ואסרו על הנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, מלבד הברכי יוסף (תרנד, ב) שבתחילה יצא חוצץ כנגד מנהג אלו הנשים לברך, אך חזר בו אחר שראה דברי שו"ת מן השמים (א) שכתב וז"ל שאלתי על הנשים שמברכות על הלולב, ועל מי שמברך להן על תקיעת שופר, אם יש עבירה בדבר ואם הוי ברכה לבטלה, אחרי שאינן מצוות ואם לאו. השיבו, וכי אכשיר דרי, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ולך אמור להם שובו לכם לאהליכם וברכו את ה' אלהיכם, והעד מגילה וחנוכה, ופירשו לי מה מצינו במגילה וחנוכה מאחר שהיו באותו הנס חייבות בהם ומברכות עליהם, ובלולב נמי מצינו סמך לדבר שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים, ובשופר נמי אמרינן שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיבא זכרון אבותיכם לפני לטובה, ובמה, בשופר,

והנשים נמי צריכות שיבא זכרון לפניו לטובה, לפיכך אם באו לברך בלולב ושופר הרשות בידן, עכ"ל. ולכן התיר לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא.

אם נשים מקיימות מצוה במצות עשה שהזמן גרמא

הנה עד עתה נתבאר לן דהא דאינן יכולות לברך משום דאינן יכולות לומר וצונו, אכן יש לדון דשמא אף אינן מקיימות כלל מצוה במצות שהזמן גרמא, ומהאי טעמא נמי אינן מברכות, דהנה שנינו במשנה (סוכה מב, א) מקבלת אשה (את הלולב) מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת. ומקשינן פשיטא, ומשינן מהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא אימא לא תקבל, קמ"ל. ופרש"י וז"ל דכיון דראוי לנטילת אנשים תורת כלי עליו, ומותר בטלטול לכל, עכ"ל.

וכתב בהגהות אשרי בשם האור זרוע דמכאן יש ללמוד דאסור לנשים לברך על כל מצוות עשה דהזמן גרמא, דאי יכולות לברך מאי איריא דראוי לאנשים תיפוק ליה דראוי לה לעצמה ליטול ולברך. אך הביא דר"ת התיר להן לברך ומפרש כאן בענין אחר, וסיים דנראין דברי רש"י.

והנה כדברי רש"י וההגהות אשרי דאשה אינה מקיימת מצוה כלל היכא דהזמ"ג, הביא בשעה"צ (תרנד, א) אהא דאיתא בשו"ע דמקבלת אשה וכו'. וז"ל דאע"ג דאינה חייבת בלולב מ"מ רשאה לטלטלו דגם היא רשאה לברך עליו. והוסיף בשער הציון (א) וז"ל שאפילו לדעת המחמירין וסוברין דאינה רשאה לברך מאחר שאינה חייבת, מכל מקום רשאה לטלטלו הואיל ואיכא תורת כלי עליו לגבי אנשים [רש"י], עכ"ל.

ולפום ריהטא דבריו מרפסין איגרי, דהא בפשטות שורש הנדון אם נשים יכולות לברך על מצוות עשה שהזמן ג, תליא במשנ"ת האם מציינן למימר וצונו הגם שאינן מצוות, אך כו"ע מודו דנשים שפיר מקיימות מצוה עכ"פ כמי שאינן מצווה ועושה. וא"כ אף אי נימא דנשים אינן יכולות לברך, מ"מ היה לנו להתירן לטלטל את הלולב היות ואף להם הלולב אינו מוקצה, שהרי ראוי הוא למצותה.

ובהכרח דהני דס"ל דאינן יכולות לברך משום דלדידהו אינן מקיימות מצוה כלל. אולם בברכ"י (א) כתב דרש"י לא כתב כן אלא לר"י דס"ל דנשים אינן סומכות, אך לדידן פשוט דיכולות לטלטל הלולב משום דמקיימות מצוה.

וכבר העירו על המשנ"ב ממה שכתב הוא עצמו (סימן תקפט ס"ק ט) אהא דכתב השו"ע (בסעיף ו') שמי שכבר יצא יכול לתקוע בשביל אשה, וז"ל ר"ל אף שיצא ולא אמרינן דכיון שהוא עצמו אינו צריך עתה לתקוע תו עובר משום שבות כשתוקע בשבילן, דמ"מ קצת מצוה יש להן בתקיעתן כנ"ל. וקשה א"כ למה אין זה מספיק כדי שיוכלו לטלטל הלולב.